

Ludassy Mária 80

Szabadság, racionalitás, humanizmus

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.20350>

Jelen lapszám *Fókusz* rovatának tanulmányai egy, 2024 nyarán az ELTE BTK Filozófia Intézetében megrendezett konferencia előadásaiból nőttek ki. A hazai újkori filozófiatörténet, eszmetörténet legjavát felvonultató konferencia elsődleges célja az akkor 80 éves Ludassy Mária születésnapjának és eddigi életpályájának ünneplése volt. A szám szerzői közül sokan tanítványok, pályatársak, így nemcsak az Ünnepeelt tudományos munkásságának számos fő témájára – így a felvilágosodás, a racionalitás, a szabadság, a forradalom, és az újkori történelem sötétebb oldalának összefüggéseire – reflektálnak, hanem egyben számot adnak arról is, hogy az Ünnepeletnek mennyire kiterjedt hatása volt és van mindarra, ami a mai magyar, elsősorban újkori filozófiatörténet és eszmetörténet. Amikor belefogtunk a konferencia megszervezésébe, még nem sejtettük, mennyire könnyű dolgunk lesz. Szinte ki sem küldtük még a felkérő leveleket, már be is futottak a válaszok, amelyek lényegüket tekintve legtöbbször valahogy így hangzottak: „Ha a Mariról van szó, akkor természetesen ott leszek.”

2024. június 6. és 7. a kollegiális tisztelet és szeretet ünnepe volt, és még sokkal több ennél: lenyűgözően színes és izgalmas lenyomatát adta mindazoknak a filozófiai témáknak, történeti korszakoknak, elméleti modelleknek, amelyeken Ludassy Mária munkássága és személye nyomot hagyott az elmúlt évtizedekben. Mint ahogyan az ő híres humora, mély és egyedi tudása és intellektuális kíváncsisága volt az is, ami a konferencia során integrálta, összebékítette, közös nevezőre hozta a sokféle tudományos és ideológiai háttérből érkező előadókat.

A lapszám tanulmányai a filozófiatörténet és az eszmetörténet határterületeit bejárva ezt a sokféleséget mutatják fel. A bennük feldolgozott témák, szerzői művek térben és időben is kiterjedtek, a francia kora újkortól a skót felvilágosodáson át a legújabb kori magyar politikaelméleti gondolkodásig. Míg a szövegek egy része kifejezetten filozófiatörténeti fókuszú, más szövegek a tágabb eszmetörténeti kapcsolódásokra helyezik a hangsúlyt. Módszertanilag is sokfélék: a tanulmányok némelyike filológiai feltáró munkára is alapozza állításait, mások a racionális rekonstrukció eszközeivel vállalkoznak új megvilágításba helyezni a filozófiatörténet egy-egy fordulópontot jelentő gondolatát, megint mások pe-

dig kifejezetten a materiális kultúra változásaira összpontosítva mutatnak rá filozófiaiilag is jelentős eszmetörténeti folyamatokra. A tanulmányok együttesen rávilágítanak e módszertani pluralitás tudományos értékére és szükségességére.

Jelen lapszámot Kis János köszöntője nyitja. A pályatárs felidézi Ludassy Mária filozófusi, filozófiatörténeti pályájának csomópontjait, méltatja a pályán átívelő, e munkásságot végigkísérő gondolati ív filozófiai jelentőségét. Eközben felidézi a pályán eltöltött közös pillanatok, kihívásokat, a számára legfontosabb tanulságokat Ludassy Mária eddigi életművéből, és egyben kortárs filozófiatörténeti kontextusba helyezi az érett, de ma is alakuló életművet.

Dénes Iván Zoltán tanulmánya a legújabb kori magyar politikai eszmetörténet egyik kiemelkedő alakjának, Bibó Istvánnak a munkásságát helyezi új megvilágításba. A tanulmány a bibói életmű értékelésére bibói mércét választ: a tárgyalt szerző ún. „tízéves tervének” tükrében értelmezi és értékeli Bibó munkásságát. Noha a tervből messze nem minden valósulhatott meg, megvalósítása során egy filozófiai orientációit tekintve sokféle és egyben sokoldalúan kritikus politikai gondolkodó bontakozott ki. Dénes Iván Zoltán tanulmánya tehát arra is rámutat: a különféle ideológiai irányzatok, politikafilozófiák által megannyiszor kisajátítani kívánt Bibó valójában nehezen skatulyázható, s ha életműve nem is különutas, de gondolatisága szokatlanul egyedi.

Percz László tanulmánya szokatlan összehasonlításra épül: egy 1992-ben publikált Fehér M. István- és egy 1964-ben született Sándor Pál-szöveget vet össze, különbségek és hasonlóságok után kutatva. Mindketten a magyar kultúra régen meggyökeresedett szerkezetét bírálják – azt a lejtős pályát sérelmezik, amely az irodalom és a filozófia között kiépült, és amelyből a filozófia (és a filozófusok) szükségképp csak vesztesen kerülhetnek ki. Ám hogy mit jelentene „nem veszíteni” az irodalommal szemben, abban a két, radikálisan különböző intellektuális irányultságú szerző már közel sem értett egyet.

Boros Gábor tanulmányában Descartes cogito-argumentumát és a *res cogitans* fogalmát veszi védelmébe. A szerző szerint félreértésen alapszanak mindazok a filozófiai vádak, miszerint a gondolkodó rész Descartes-nál előzetesen rögzített, fix létezőként kerülne leírásra, ezáltal „eldologiasítva” a szelfet. Ám a tanulmány tétje elsősorban nem filológiai, hanem a legtágabb értelemben filozófiai jellegű: amennyiben sikerül jóindulatú, koherens olvasatát adnunk a descartes-i cogitónak, az – állítja a szerző – józan alternatívája lehet a kortárs filozófia azon irányzatainak – pl. *embodied mind* elméletek, poszthumanizmus –, amelyek az emberi és nem-emberi lét határainak összemosására vagy egyenesen tagadására épülnek.

Orthmayr Imre tanulmánya a gyakorlati indokok természetét és jelentőségét vizsgálja, elsősorban a kortárs analitikus erkölcspszichológiában és cselekvésselméletben hume-iánusnak nevezett hagyomány hume-i eredetéig visszanyúlva. A tanulmány egyértelművé teszi, hogy David Hume összetett (és olykor ellentmondásos) nézeteket vallott a cselekvési indokok és az emberi motiváció

közötti kapcsolatról. Ez a filozófiatörténeti tisztázás pedig rávilágít: a magát hume-iánusnak nevező analitikus filozófiai hagyomány ugyan Hume autoritására támaszkodva, ám összetett gondolatiságát szükségtelenül redukálva alkotta meg a kortárs indok-internalizmus tanát. A filozófiatörténeti gyökerek feltárása tehát a kortárs elmélet újragondolásának indokoltságát támasztja alá.

Miklós Tamás sodró lendületű esszéje ironikus kérdéssel nyit: vajon miért váltak nevetségessé, tét nélkülivé az egykoron halálosan komoly könyvégetések? Válasza egyfajta kicsinyített tükre a zsidó-keresztény eszmetörténetnek, a szóról, a szövegről és a történelemről való gondolkodásnak, amelynek végére eljutunk korunk kaotikus, inkonzisztens narratívákban tobzódó nyilvánosságáig, amely már nem „féli” a szavakat, azok erejét, komolyságát. Ám ha nincs tétje a szónak, nem lehet tétje az elpusztításának sem.

Nyirkos Tamás tanulmánya Alexis de Tocqueville munkásságát újraértékelve amellettt érvel: a tárgyalt szerző is elhelyezhető a történelem végéről folyó filozófiai diskurzus történetében. A filológiai és racionális rekonstrukciós érvekből egy, a történelem végét illetően pesszimista nézeteket valló, új Tocqueville-kép bontakozik ki. Ez a kép – mely főként magánbeszélgetésein és levelezésein alapul – feszültségben áll a nyilvánosságnak szánt írásokból kirajzolódó Tocqueville-lal. Nyirkos Tamás tanulmánya szerint tehát végeredményben egy ellentmondásos, feszültségekkel teli gondolkodói hagyománnyal kell megküzdennünk Tocqueville történelemfilozófiájában.

A *Varia* blokkjában négy tanulmány található. Czétány György *Lehetséges-e immanens kritika?* című tanulmányában a Hegel, Marx, Benjamin és Adorno írásai-ban megjelenő „immanens kritika” fogalmát vizsgálja, majd arra tesz kísérletet, hogy az immanens kritikának olyan elméletét vázolja fel, amely elkerüli azokat a nehézségeket, amelyek Hegelnek és a kritikai filozófia képviselőinek elemzésekor felmerültek. Sümegi István *Szükségletika* című írásában az Agota Kristof regényeiben megjelenő és igencsak újszerű etika körvonalai alapján dolgozza ki a szükségletika elméleti alapvonalait, amely azokra az okvetlen szükségletekre épül, amelyeket – eme etika szerint – mindenképpen ki kell elégíteni. Vermes Katalinnak *A testi szelf és a testtelen. Fenomenológiai-etikai vizsgálódások* című tanulmánya arra fókuszál a fenomenológiai hagyomány alapján, hogy a nyilvánvalóan mindig jelenlévő testi szelf alkotó ereje hogyan tűnhet el az öntapasztalásból, valamint milyen etikai következményei lehetnek a testi szelf illetén való eltűntetésének és az ezzel ellentétes attitűdnek, ti. elismerésének. A rovatot Végh Júlianna *Miért vitatkozunk a kognitív fenomenológián?* című tanulmánya zárja; ebben Végh amellettt érvel, hogy négy, egymástól különböző probléma is felelős azért, hogy a filozófusok vitában állnak egymással azzal kapcsolatban, létezik-e a gondolatoknak kognitív fenomenológiája, azazhogy a gondolatok valamilyennek tűnnek-e számunkra vagy sem.

Kötetünk *Recenzió* rovatában két írás szerepel. Az egyik Berei Boglárka recenziója Vassányi Miklós és Kutrovácz Gábor *Oknyomozó csillagászat: Szemekvénység*

Johannes Kepler főbb műveiből, tudománytörténeti tanulmányokkal című kötetéről. A másik Somos Róbert írása Tóth Vencel OFM Alexandriai Kelemen *Sztrómateisz. Szóttesek* című munkájának fordításáról.

Végül a szám utolsó, *In Memoriam* rovatában megjelent tanulmányokkal a 2024. március 16-én elhunyt Bacsó Béla munkássága és emléke előtt tisztelgünk. Kardos András a személyes hangoltság tónusában méltatja barátja teljesítményét, kiemelve a nagy műveltségű gondolkodó, az invenciózus tanár és a remek ember finom kontaminációjaként létrejövő személyiség életútjának egyedülállóságát. Darida Veronika a képzőművészeti hermeneutikát állítja írása fókuszába, Bacsó utolsó könyve, a Paul Klee művészetének szentelt kötet szellemiségéből különösen azt hangsúlyozva, hogy milyen tisztán jelenik meg benne Bacsó Béla kép- és alkotáselméletének esszenciája. Weiss János Bacsó Béla filozófiai-esztétikai szövegkiadási tevékenységén keresztül mutatja be a nagy hatású gondolkodónak az egész kortárs magyar filozófiai kultúrát meghatározó munkásságát, elsősorban az *Athenaeum* című folyóirat és a *Szöveg és interpretáció* című kötet hatástörténetét taglalva.

A folyóiratszámunkban olvasható szövegek tanúsítják, hogy a filozófiatörténet elkerülhetetlenül beágyazódott tágabb eszmetörténeti és materiális történeti közegébe, amit ha figyelmen kívül hagyunk, a filozófiatörténeti vizsgálódás az analitikus mélységek ellenére is töredékes, hiányos marad. Mint ahogy a lapszám szövegei azt is jól példázzák: az eszmetörténet mélységei csak filozófiai munkával tárhatók fel, amely struktúrát és értelmezési keretet kínál az eszmetörténeti partikularitások elmélyült vizsgálatához.

Bernáth László – Mráz Attila – Réz Anna